

הרב ישראל דנדרוביץ

ראש בית המדרש 'באר האבות'

מח"ס 'הנחמדים מזהב', ערך

הרואה חכמים במיתתו*

דמות דיוקנם של שלושה גדולי ישראל הונצחה לאחר פטירתם מהעולם: בעל 'שאגת אריה' בצרפת (לאחר שקבורתו התעכבה כמה ימים), רבי יהודה אסאד באונגארן (צילום שחולל מהומה רבה בעולם התורה) ורבי שלמה דאנא בתוניס (אשר מלאכים התגלו בחנות הצורפות שלו) * מיהו החכם האיטלקי, שנפטר בגיל מ"ח, ואילו את ספרו מעטרת תמונתו כבן מאה שנים * וגם גילוי מדהים: לראשונה נחשפת זהותו האלמונית של הרב, המכונה "הי"ם בע"ע", שהעלה את הדילמה ההלכתית סביב 'תמונות לאחר המוות'

'כי לא נשאר ממנו תמונת פרצופו...'

פולמוס מרתק, ברצוא ושוב, התנהל בשנת תרס"ו, מעל דפי המאסף התורני 'וילקט יוסף' שיצא לאור בפאקש שבהונגריה, סביב שאלה הזויה-מעט: האם מותר לצלם תמונות של אנשים מתים, וכן, יש להמעוניינים בכך סיבות טובות לרצונם זה. הסיבה הבסיסית היא: יקירם לא הספיק להצטלם בחייו, ובני המשפחה חפצים במזכרת ממנו. אחרים מצאו בזה גם תועלת רוחנית: במסורת חז"ל מקובל כי ראיית פני האבא יכולה להציל מהחטא, ואם האבא מת - הרי שאולי תמונתו תעשה את העבודה... ולא יאומן, יש גם סיבה מסחרית: פעמים ותמונתו של אדם מפורסם יכולה להימכר היטב. אם אין תמונה מחייו - שיהיה למצער תמונה לאחר מותו...

הנה כי כך פותח את הדיון רב עלום-שם, המסתתר תחת שם העט: "הי"ם בע"ע", ואלו דבריו (שנה ח, חוברת ו, סי' נז):

"נשאלתי עתה: איש אחד שבק חיים לנו ולכל ישראל, ורוצים הבנים לעשות 'פאטאגראפא' (תמונה) על ידי אומן, כשאביהם מונח בארון, כי לא נשאר ממנו תמונת פרצופו שיהיה להם זכר עולם תמונת אביהם, אם יאות לעשות כן ע"פ דין תורה.

בהשקפה ראשונה, על כי זה דבר שנתחדש בימינו, חקרתי אחר הטעם לאסור, יען כי מת אסור בהנאה... ואחר העיון מעט ראיתי שאפשר להתיר... התמונה על ידי

*. מאמר זה הוא פרק מתוך הספר החדש "היו דברים מעולם" אשר עתיד לראות אור בקרוב, אשר בו יופיע מילואים בענין זה, וכהנה וכהנה עוד מאמרים אשר התפרסמו לראשונה מעל גליונות קובצנו "עץ חיים", יחד עם מאמרים רבים נוספים בעניינים שונים. ברכת המערכת להרב הכותב שליט"א כי יפוצו מעיינותיו חוצה ויוסיף עוד בכתיבת מאמרים וספרים רבים נוספים. יהי ה' עמו ויעל.

מכונת הפאטאגארפא שאין לוקחין דבר ממש ובעין ממת... ורצוני לשמוע דעת חכמי זמנינו בעניין הזה, כי תורה היא וללמוד אני צריך".

'רע עלי המעשה'

אחד מקוראי המאסף היה הגאון רבי יצחק ווייס מווערבוי, באותם הימים רב בקארלבורג, והוא טרח להגיב ולומר כי לדעתו הדבר אסור. וכך הוא כותב (חוברת ח סי' פ):

"במה שחקר הרב נ"י אם רשאים בני איש לצוות לנכרי לצייר דמות תבנית אביהם מונח בארון למען יזכרוהו זכר עולם, אי אריך למיעבד כן.

הנה אם כי אין כשרון לבעליו כי אם ראות עיניו של המצייר, הנה לקבל על הנייר תמונת המת, והבנים בניו יביטו בתמונתו גם הנאת מראה במת אסורה היא, עיין בבינה לעיתים מהגאון בעל הפלתי ז"ל (בפ"ב מה' יום טוב) מביא, שנשאל מהחסיד, רבים השיב מעון, בעל 'שמחת הנפש' ז"ל, על דבר אחד שרצה לסבב עם נפל, שהיתה לו צורה משונה, כדי להראות חזותו לרבים שיתנו לו פרוטות, והשיב לאסור...

ומדי דברי בענין עלה בזכרוננו שראיתי הדבר מפורש יוצא לאיסור בשו"ת הגאון 'מתא דירושלים' ז"ל, דיין המצוין דק"ק פרשבורג ז"ל, בפסקיו אשר עודם בכתובים (השאלים לי בטובו הרב הגאון בנו אב"ד דק"ק יערגין נ"י) וכך כתב שם באמצע שו"ת אחת: 'היה רע עלי המעשה מה שעשו בק"ק סערדאהעלי, שלאחר שמת הגאון הרב ר' יהודה אסאד זלה"ה, היו מעמידין אותו וציירו אותו, למען יוכלו למכור צורתו, ועבירה גדולה היא דמת אסור בהנאה. ותמיהני מה שנוהגים שמוכרים השכיבה של צדיק, ואף יכולים להנות מזה, הלא מת אסור בהנאה, והם נהנים מן המת בזה, אולי זה בכלל מצוה, דהמעוות שלוקחים החברה הוא לדבר מצוה לעשות בה גמילות חסדים לשאר מתים, ועוד דאין זה חשוב נהנה מן המת גופא', עכ"ל ז"ל".

הגאון מהר"י אסאד זצ"ל

ראשית כל, מביא הרב ווייס שאלה הזויה לא פחות: אדם שביקש להסתובב בעיירות עם 'נפל' בעל צורה משונה, כשהרואים נותנים מספר פרוטות תמורת זכות ההסתכלות. הגאון רבי יהונתן אייבשיץ, שהשאלה הגיעה אל פתחו, מספר בספרו 'בינה לעתים' כי הוא הכריע לאיסור...

עוד מביא הרב וייס, בשמו של הגאון רבי משה אריה לייב ליטש - רויזנבוים, דיין קהילת פרעשבורג, סיפור נורא אותו הוא מגדיר 'רע עלי המעשה' ואף 'עבירה גדולה היא'

שאירעה בקהילת סערדאהעלי: "שלאחר שמת הגאון הרב ר' יהודה אסאד זלה"ה, היו מעמידין אותו וציירו אותו, למען יוכלו למכור צורתו". בני הקהילה ביקשו לעשות סחורה בתמונת רכס, ומשכך הם צילמוהו אחרי מותו.

באמת שתיים רעות עשו שם

אותו רב עלום-שם, "הי"ם בע"ע", שכפי הנראה היה סבור כי מותר לצלם תמונות של מתים, לא נחה דעתו בדברי הרב ווייס. אמנם הסיפור שאירע בקהילת סערדאהעלי זעזע אותו ביותר, ותוך כדי שהוא מחדד את חומרת הדבר, הוא מנסה לומר כי יש לגדור גדר ולעמוד בפרץ לאסור לחלוטין את צילום המתים (חוברת יא, סי' קט):

"ראיתי מה שכתב הה"ג מוהר"י וייס נ"י מקארלבורג, אשר כמה פעמים קראתי ממנו דברים טובים ערבים ונעימים, ועתה יצא להשיב על שאלתי אם מותר לצייר על ידי אומן פאטאגראף את דמות ותבנית איש הנפטר ועומד בארון, לפני בניו המשתוקקים מאוד שיהיה להם מזכרת עולם. ודעת הרב נ"י לאסור מכמה טעמים. אף ששמחתי כי עוררתי בשאלה זו את לב הקוראים הרבנים הגדולים נ"י שיחוו דעתם בזה, אבל לא אוכל עצור מלהשיב על דברי הרב נ"י, וכך היא דרכה של תורה להתוועד יחד בפלפול דאורייתא, ואען ואומר...

כי דבר גדול הביא הרב נ"י בשם תשובה כתב-יד של הדיין מפרשבורג ז"ל, שכתב: 'דע עלי המעשה מה שעשו בק"ק סערדאהעלי, שלאחר שמת הגאון מהרי"א זצ"ל, היו מעמידין וציירו אותו, למען יוכלו למכור צורתו, ועבירה גדולה היא דמת אסור בהנאה' עכ"ל.

אם היה הדבר כן, באמת שתיים רעות עשו שם: א) שהיו מעמידין וציירו אותו - זהו בזיון המת, ודבר שהצדיק מתעסק בו בחייו, שלא לצייר תמונתו, יכשל בו זרעו ואנשי עדתו, לציירו אחר מיתתו. ב) לעשות סחורה במכירת תמונתו ולהשתכר באיסור הנאה.

לכן אף שהשאלה בא לפני לצייר תמונת מת כשמונת בארון והיה רק איש פשוט עם הארץ, עני בדעת ועני בממון, ורק בניו חפצים לצייר תמונתו שיהיה להם מזכרת עולם תמונת אביהם, וחושבים בזה שעושים כבוד לאביהם, וגם חושבים אולי יועיל להם תמונת אביהם כמו שהועיל ליוסף הצדיק שניצל מפוטיפרע שנראה לו דמות דיוקנו של אביו... אם כן היה צד להתיר להם, כי הם לא יעשו סחורה להשתכר בזה. אבל כפי שאנו רואים קלוקל הדור בזה, כמו שאירע בקהילה קדושה סערדאהעלי, שאיש גאון וצדיק ציירו אחר המיתה למען השתכר באיסורי הנאה, מסתבר לאסור גם באיש פשוט משום לא פלוג".

באמת שתיים רעות עשו שם

בהמשך חזר הרב ווייס ועסק בעצם העניין, והוא מוסיף עוד ידיעה חשובה בעניין מעשי

בני קהילת סערדאהעלי ברכם, הגאון רבי יהודה אסאד (חוברת טז, סי' קסא):

"ואספרה כמו אשר שמעתי מהגאון מו"ה משה יוסף נ"י ראב"ד דק"ק פאפא יע"א, שבעמדו בבית אולפנא דרב האי גאון רבי נטע וואלף זלה"ה, שהיה ראב"ד דק"ק

פרשבורג, שמע מפיו הקדוש שרגו וכעס מאוד-מאוד על שציירו תמונת הגאון הקדוש מהרי"א זלה"ה אחרי מותו (ונודע בשערים שהגאון ר' נטע וואלף ז"ל עוד עלומת"ו קמה, כבר היה עי"ן רוג"ל בפרק כל כתב"י הקוד"ש) ואמר שרעה גדולה עשו להגאון מהרי"א ז"ל בזה".

לפנינו איפוא עדות שמיעה מפי הגאון רבי משה יוסף האפמאן, ראב"ד פאפא ובעל 'מי באר מים חיים', ששמע באוזניו מהגאון רבי נתן בנימין סג"ל ליבער, ראב"ד פרעשבורג, שאף הוא כעס מאוד על מה שציירו את דמות דיוקנו של רבי יהודה אסאד, ואף אמר כי 'רעה גדולה' נגרמה לו בזה.

סערת הי"ם

נעצור לרגע ונדגיש כי בציטוטי דברי הפולמוס שהובאו עתה, לא העתקנו את כל המשא ומתן ההלכתי, כי אם נקודות בודדות שביקשנו לעלות, ואף בהם יש כדי ללמד על הכלל. הרוצה איפוא ללבן את ההלכה עד תומה, יואיל לעיין במקור גוף חילופי הדברים, ואף בספרים נוספים שעסקנו בנידון זה (ראה למשל: שו"ת 'דבר יהושע' ח"א סי' לה 'אם נכון הדבר מה שקרובי ההרונים רוצים לעשות צילום מעצמותיהם').

גם זאת יצוין כי הרב ווייס ערך את כללות תשובותיו לדפוס. כתב יד קדשו שרד את אימי ימי מלחמת העולם השנייה, והוא נדפס בימינו בשם שו"ת 'שיח יצחק'. המעיין שם בסימן תס"ד יראה כי תגובתו האחרונה נדפסה שם בשינויים מסויימים. כך למשל ניתן לראות כי על בעל דבביה, אותו רב עלום-שם, המסתתר בכינוי 'הי"ם', כותב הרב ווייס במליצה כי הי"ם סוער עליו... גם את רמא"ל ליטש - רוזנבוים, הוא מכנה בשם הגאון בעל 'מרכבת אריה', זאת מפני כי אכן זהו שם ספר תשובותיו אותו הוא ציטט.

חשיפה: מיהו "הי"ם בע"ע"

הערת אגב: כתביו של אותו רב עלום-שם, המסתתר תחת שם העט: "הי"ם בע"ע", אשר בדבריו עסקנו עתה, מצויים לרוב בחוברות המאסף 'וילקט יוסף' במשך כמה וכמה שנים. נראה להדיא שציבור קוראי המאסף, ואפילו אותם אלו מגיבים שדנו בדבריו, אינם יודעים מי הוא אותו רב שכינה את עצמו בשם "הי"ם בע"ע". ניסיתי לראות האם מפענחי הצפונות בכגון דא עלו על זהותו, בדקתי בספר 'אוצר בדויי השם' ובספרים כיוצא בזה, והעליתי חרס.

אלא שבסיעתא דשמיא הצלחתי לפצח את התעלומה ולהסיר את הלוט מעל דמותו האלמונית של "הי"ם בע"ע", זאת בזכות אדם המספר כמסיה לפי תומו כי עורך 'וילקט יוסף' אמר לו מבלי משים את שמו של אותו רב.

מתוך הנתונים שיוכחו להלן מתברר, כי חבור הרבנות בעיר בערלין, רבי זאב צבי הכהן קליין, נשאל גם בנידון דידן, האם מותר לצלם תמונה ממת. הרב קליין זכר כי במאסף 'וילקט יוסף' היה דיון על כך, אלא שחברות המאסף לא היו בידו. לא התעצל הרב קליין ופנה אל העורך שיואל ל"שלוח ללוי את המשא ומתן ההלכתי בנידון. העורך,